

Słowo wstępne

Polityczność panteizmu – w poszukiwaniu innej historii myśli politycznej

W toku przygotowań do konferencji „Polityczność panteizmu”, współorganizowanej przez czasopismo „Civitas. Studia z filozofii polityki”, której materiały stały się podstawą do zredagowania niniejszego numeru czasopisma „Civitas”, wywiązała się dyskusja dotycząca jej tytułu¹. Pytanie, które zadaliśmy sobie jako komitet organizacyjny, brzmiało: czy specyficzny związek panteizmu z myślą polityczną lepiej uchwyci sformułowanie „polityczny panteizm”, czy może formuła „polityczność panteizmu”? Wyjaśnienie przyczyn, z powodu których zdecydowaliśmy się skupić raczej na polityczności niż politycznych aspektach, dało asumpt do wprowadzenia wyjaśniającego co do idei przyświecającej tomowi, który przekazujemy w Państwa ręce.

Sformułowanie „polityczny panteizm” sugeruje ewentualność określenia panteizmu niepolitycznego, który może wyrażać się w najróżniejszych formach – od mistycyzmu po technicznie wyczelowaną filozoficzną spekulację. Zgodnie z tym ujęciem wspólnoty religijne, w rodzaju bractwa sufickiego, lub pojęcia, w rodzaju spinozjańskiego Boga-Natury, dawałyby się uchwycić osobno albo z punktu widzenia ich religijnej czy filozoficznej treści, albo ich potencjalnej politycznej aplikacji. Za sformułowaniem „polityczność panteizmu” kryje się teza dużo mocniejsza – panteizm ze

1 Konferencja „Polityczność panteizmu” była zorganizowana w listopadzie 2020 roku przez Pracownię Myśli Politycznej ISP PAN, Zakład Filozofii Polityki UW oraz „Civitas. Studia z filozofii polityki”.

swej natury wywołuje skutki polityczne. Jeśli o polityce będziemy myśleć w arystotelejskim sensie jako o domenę specyficznie ludzkiej aktywności nakierowanej na poszukiwanie wspólnego dobra, to panteizm jawić się musi jako pewnego rodzaju polityczna anomalia załamująca możliwość podziału na świat polityczny i niepolityczny. Również spojrzenie z perspektywy dwudziestowiecznej teologii politycznej (Schmitt, Agamben, Derrida), która upatruje w nowoczesnych kategoriach politycznych śladów judeochrześcijańskiej teologii, panteizm przedstawia się jako idea o zgoła wywrotowym charakterze przenicowująca rozdzielną panowania i jego domeny. Naszą intencją było rozważenie hipotezy, zgodnie z którą dopowiedzenie do końca tej anomalnej figury panteizmu, nie musi oznaczać unieważnienia porządku politycznego, ale przeciwnie – jego intensyfikację. Polityczność panteizmu oznaczałaby zatem nie tyle rozpuszczenie specyficznie politycznego bytu ludzkiego, lecz raczej otwarcie lub rozciągnięcie polityczności na naturę czy też cały kosmos pojmowany tutaj nie tylko jako świat, w którym żyjemy, w tym również jako immanentne relacje konstytuujące i określające specyfikę tego świata. Polityczność panteizmu wyrażałaby się więc w tezie, że to co rzeczywiste jest polityczne.

Tak mocne stanowisko filozoficzne znajduje swoje uzasadnienie w reakcji, jaką panteistyczne i *quasi*-panteistyczne poglądy wywołują w głównym nurcie historii idei. O tym, że w kręgu myśli europejskiej panteizm pozostawał na ogół perspektywą wymagającą pacyfikacji, lub zepchnięcia na margines, przekonują liczne przykłady od scholastycznych refutacji (w których panteizm opisywany jest jako stanowisko niezdolne do uchwycenia podstawowej relacji władzy formowanej przez akt stworzenia) po antyspinozańską kampanię autorów doby nowożytnej (w której panteizm zostaje obarczony odpowiedzialnością za rozsiewanie obrazu społecznego i moralnego chaosu wynikającego z utożsamienia Boga i natury). Przygotowując niniejszy numer, chcieliśmy jednak pokazać, że napięcia wywołwane przez panteizm są nieodłącznym elementem nowoczesnego dyskursu politycznego, który wyrasta przeciw z tradycji ufundowanej na transcendentnym ujęciu aktów panowania. W tej perspektywie panteizm ujmować można jako teologiczno-polityczne zaplecze wszystkich tych tendencji, które podważają liniową (tj. przyczynowo-skutkową) formułę praktyki politycznej. Czyli odrzucają takie teleologiczne ujęcie polityki,

w którym działanie obliczone jest na pewien prefigurowany skutek instrumentalizujący te aspekty społecznego i naturalnego życia, które pozwalają na realizację danego celu.

Oddajemy zatem do rąk Czytelniczek i Czytelników numer, w którym znaleźć można wiele ujęć panteizmu jako fenomenu z gruntu politycznego. Wśród prezentowanych tekstów znajdują Państwo omówienia i rewizje klasycznych ujęć panteizmu, jak np. w artykule Antoniny Januszkiewicz *Polityczność pragnienia w myśli Spinozy*. Tematykę tę podjął również Marek Woszczyk w tekście „*Pantheismussstreit*”, *natura i dialektyka oświecenia*, proponując nowe spojrzenie na pojęcie natury w kontekście sporu o panteizm, który tworzy jeden z kluczowych kontekstów klasycznej filozofii niemieckiej. Niemniej ważne jest prześledzenie późnonowoczesnych losów problematyki, jaką w dobie nowożytnej zapoczątkowały dyskusje wobec implikacji panteistycznego obrazu świata. Na tej płaszczyźnie sytuuje się tekst Barbary Markowskiej *Neomonadyzm Gabriela Tarde'a i ekonomia polityczna XXI wieku*. Niezwykle istotny wątek podjęła z kolei Agata Bielik-Robson w opracowaniu *Will There Rather Be Nothing Than Something? On Modern Pantheism and Its Aporias in Ernst Bloch*, a odnosi się on do związków panteizmu z inną „wyklętą” tradycją zachodu – gnostycyzmem. Autorka dokonuje oglądu tej problematyki, upatrując w jej aporiach jedną z głównych osi sporu konstytuującego filozoficzny dyskurs nowoczesności.

Zebrane tutaj wypowiedzi nie wyczerpują z pewnością tematu polityczności panteizmu rozumianego jako rewers lub zewnątrz teologii politycznej. Chcielibyśmy, aby zostały one potraktowane raczej jako sygnały lub punkty wyjściowe wskazujące kierunki dalszych dociekań i poszukiwań innej historii myśli politycznej.

Mateusz Janik

Mateusz Janik (ORCID: 0000-0001-5918-9272) – adiunkt w Instytucie Studiów Politycznych PAN.

Zajmuje się nowożytną myślą polityczną i filozofią porównawczą ze szczególnym uwzględnieniem chińsko-europejskiej wymiany intelektualnej na przełomie XVII i XVIII wieku. Autor książki *Ontologia polityczna Benedykta Spinozy* (2017). Obecnie kieruje międzynarodowym projektem badawczym finansowanym przez Narodowe Centrum Nauki pod nazwą „Między metafizyką a polityką: neokonfucjanizm i monizm w nowożytnej myśli europejskiej”. Kontakt: janikm@protonmail.com.